

Ἐτέρα ὠφέλεια ἐκ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐπικουρία, δι' ἧς ἐκρίζονται δύο κακὰ μέγιστα καὶ πάντως ὀλέθρια εἰς τε τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἑκάστον καὶ εἰς τὰ πολιτεύματα, ἡ ἀθεότης, ἡ ἀναιροῦσα τὸ θεῖον, ὅπου ἀληθῶς ὑπάρχει, καὶ ἡ δεισιδαιμονία, ἡ τιθεῖσα, πρεσβεύουσα καὶ ἀγιστεύουσα αὐτὸ ἐνθα ἀληθῶς οὐχ ὑπάρχει. Καὶ ἡ μὲν ἀθεότης, κατασπῶσα τὸν ἄνθρωπον τῆς ἄνω μετουσίας, ἀπεργάζεται αὐτὸν γῆϊνον, φιλήδονον, χαμερπῆ· ἀναιροῦσα τὴν πρόνοιαν, καθίστησιν αὐτὸν δύσελπιν, ἀπαρηγόρητον, ἀπονενσημένον ἐν ταῖς συμφοραῖς· ἀνερεθίζει καὶ παροξύνει κατὰ τῶν χρηστῶν καὶ ἐπεικῶν τοὺς παλαμναίους καὶ ἀλιτηρίους· ἐγκατατάσσει θηρίων ἀγέλαις μιμητὴν Θεοῦ ὄντα τὸν ἄνθρωπον· μάχεται τῇ ἀθανασίᾳ καὶ κωλύει ὅ,τι ἂν ἦναι ἀξίον νὰ πράττηται ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας. Ἡ δὲ δεισιδαιμονία βλασφημεῖ εἰς τὸ θεῖον, ἀπεργαζομένη αὐτὸ πολύμορφον, ποικίλον, δουλικόν, συμπάρὸν τῇ μιαρίᾳ ὀλίγων τυράννων τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως καὶ συνυπηρετοῦν τῇ βδελυρίᾳ γυναιῶν, μάγων καὶ μαγγανιστῶν· θορυβεῖ τὸν ὄχλον καὶ περισπᾷ αὐτὸν ἀτοπήμασι μυρίοις· διαφέρει δὲ τῆς εὐσεβείας ὅσον πίθηκος ἀνθρώπων καὶ ἐπερείδεται οὐχὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' εἰς ἀδρανῆ καὶ γελοῖα τερατολογήματα.

Τρίτη ἐκ τῆς φιλοσοφίας ὠφέλεια εἶναι ὅτι μόνη αὕτη δύναται νὰ κοιμήσῃ τὴν ζάλην τῶν παθῶν, παρασκευάσῃ δὲ τῇ ψυχῇ αἰθρίαν καὶ γαλήνην. Διδάσκουσα ὅτι τὰ ρέοντα οὐδεμίαν ἔχουσιν ὑπαρξίν ἀληθοῦν, ἀποτρέπει τὸν λογισμὸν παντός θορύβου, ἀπάγει αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἐπικήρων καὶ τὸν συνάπτει τοῖς αἰωνίοις καὶ αἰδίοις, ἅτινα, οὐδεμίαν οὐδέποτε παθῶν ταραχὴν ἀποδεχόμενα, ἀπαιτοῦσιν ἀπάθειαν τελείαν. Τὸν λογισμὸν, λέγει ὁ φιλόσοφος ποιητῆς Μαυροκορδάτος, ἀπεργάζεται ἡ φιλοσοφία ἄλλον αἰτόν. Ὡς ὁ αἰτός, ὑπερανιπτάμενος τῶν νεφῶν, φιλεῖ νὰ διάγῃ ἐν εὐδίῳ τῷ περιέχοντι, μόλις δέ, ὅπως παρηγορήσῃ σωματικὴν τινα ἔνδειαν, καθίπτεται ἐξ οὐρανοῦ χάριν τροφῆς, ἅμα δὲ εἰς τὴν χρεῖαν ἐπαρκέσας αὐθις ἀνατρέχει χαίρων τῇ νηνεμίᾳ καὶ ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτίσιν ἀκριβῶς γανύμενος, ¹⁾ οὕτω καὶ ὁ νοῦς, φιλοσόφῳ γυμνασθεὶς θεωρία,

¹⁾ Aquila si non gli s' affisse unquanco, εἶπε καὶ ὁ ποιητῆς τῆς Θ. Κωμωδίας, ὅτε ἡ Βεατρίκη ἔτρεψε τὰς ὄψεις ἐπὶ τὸν ἥλιον ὅπως ἀναβῆ αὐτὴ καὶ συναναβιβάζῃ τὸν Δάντην εἰς τὸν οὐρανόν. Καθόλου δὲ εἰπεῖν, ἐν ἄλλοις τῶν Φροντισμάτων κερχέ-
λαίοις, ὧν δὲν γίνεται μνεῖα ἐνθάδε, εἰκόνες τινὲς σφόδρα ὁμοιάζουσι ταῖς θαντικαῖς.

ἀποδιδράσκει πάντα θόρυβον καὶ ταραχὴν, καταλείπει τὸν κλύδωνα τῶν παθῶν, ἄνω δὲ φερόμενος διὰ τῆς πτήσεως μετεώρων λογισμῶν πελάζει εἰς τῆς νοεραῆς οὐσίας τὰς μαρμαρυγὰς καὶ ἐντρυφᾶ ταῖς ἀκηράτοις ἐννοίαις. Ἐὰν δέ ποτε, σωματικῆς ἔνεκα χρείας, προσομιλήσῃ τοῖς γηϊνοῖς καὶ ἐπικήροισι, ὥσανει διὰ βιαιᾶς κινήσεως ἐκ τοῦ ἰδίου κέντρου παρελαθείς, σπεύδει πάλιν ἐπ' αὐτὸ τοῦτο, διὰ δὲ τὴν τοιαύτην συνήθειαν τῆς ἀενάου φύσεως οὐδὲν ἔτι πρόσκαιρον καὶ ρέον τίθεται ἐν τῷ λογισμῷ, ἀλλ' ἀποτίκει γονὴν ζωσαν ὁμοίαν τῇ ἐρωμένη. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὴν φύσιν διπλοῦς· προστακεῖς μὲν τῷ σώματι καὶ προσπεφυκῶς τῇ ὕλῃ, βαπτίζεται εἰς τὰ πάθη ἐκείνου καὶ ἄγεται βύθιος· ἀνασπάσας δὲ ἑαυτὸν τῶν τοῦ σώματος δεσμῶν καὶ ἀφαρπάσας τὸν λογισμὸν τῆς ὕλικῆς ἰλύος, γίνεται ἱκανὸς νὰ ἀναδράμῃ εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἀφ' ἧς ἀπέρρει, ἀρχὴν, νὰ ἀποστῇ τοῦ πλήθους καὶ ἐνωθῇ τῷ Ἐνὶ καὶ Ἀδιαιρέτῳ, νὰ ἀπολίπη τὰς σκιάς καὶ νὰ συνδιαιτηθῇ τῷ ἀληθῶς ὄντι. Μὴ νομίση δέ τις, ὅτι ταῦτα διδάσκων ὁ Ἐξ ἀπορρήτων ἀπαιτεῖ πραγματικὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισμὸν, ἢ ὅτι ὑπολαμβάνει πάντως ἀναγκαίαν τὴν στέρησιν τῆς κοσμικῆς διατριβῆς· ἀρκεῖ μόνον, λέγει, νὰ διακρίνη ὁ ἄνθρωπος ἀμφοτέρας τὰς διατριβάς καὶ νὰ δύνηται νὰ φυλάττῃ ἀμιγῆ τὴν ἐκάστου κατάστασιν. « Οὐ γὰρ ἄσώματόν τινα διαγωγὴν συμπλάττομεν, οὔτε αὔλον, ἀλλ' ἐν τῷ σώματι καὶ τῇ ὕλῃ ταύτῃ ἐπιτηδεύομεθα. »

Οὐχὶ μικρὰ ζημία εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἶναι ἡ ἀπώλεια « τῶν φιλοσοφικῶν Ὑπομνημάτων » καὶ ἄλλων παραπλησίων συγγραφῶν, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ εἰκάσῃ ὁ βουλόμενος ὁποῖον ὁ Ἐξ ἀπορρήτων εἶχε δημιουργήσῃ θεωρητικῆς φιλοσοφίας σύστημα καὶ κατὰ πόσον εἶχε προεξομαλίσει τὴν ὁδὸν εἰς τὸ ἀθάνατον τῆς Λογικῆς ἔργον, ὅπερ ἐκαλλιτέχνησεν ὕστερον ὁ ἔμμεσος αὐτοῦ μαθητής, ὁ πολὺς Εὐγένιος. Ἡθικὸν καὶ ὄλως πρακτικὸν ἐν τοῖς φροντίσμασι προθέμενος ὁ Ἐξ ἀπορρήτων σκοπὸν, οὐδεμίαν εἶχεν ἀφορμὴν νὰ μακρολογήσῃ περὶ μεταφυσικῶν θεωρημάτων ἢ περὶ φαινομένων λογικῶν καὶ ψυχολογικῶν. Σποράδην ὅμως ἀπαντῶσι νύξεις βραχύταται, ἀλλ' ἀρκούντως ἱκαναὶ νὰ δηλώσωσι τὴν ἐν τοῖς τοιούτοις ἐμβρίθειαν, τὴν ὀρθόπειαν καὶ ἀκριβορρημοσύνην τοῦ ἀνδρός. Λαλῶν περὶ γενικεύσεως ἤτοι

ἀφαιρέσεως λέγει που· «κατὰ μὲν τὰς αἰσθήσεις μεμερισμένα ἐστὶ τὰ
» πράγματα· ὁ δὲ νοῦς αὐτὰ ἐνοῖ καὶ τῶν καθόλου ἐστὶν ἀντιληπτικός.
» Καὶ διὰ τοῦτο καὶ τέχνη πᾶσα τῶν ἐπὶ μέρους ἄπτεται καὶ περὶ αὐτὰ
» καταγίνεται διῆθνομένη ταῖς αἰσθήσεσιν. Λί δὲ ἐπιστῆμαι περὶ τὰ
» καθόλου διατρίβουσι καὶ τὸν νοῦν ἔχουσιν ὁδηγόν.» Ἀκριβέστερον καὶ
τορώτερον ἀναπτύσσει τὸ αὐτὸ θέμα ἐν τοῖς ἐξῆς· «Διπλοῦν ἐδήμιούρ-
» γησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Πλάστης αὐτοῦ· τὸν μὲν ἔξω τὸν αἰσθητικὸν
» καὶ ἔνυλον καὶ ἐμπαθῆ, τὸν δὲ ἔσω τὸν νοητικὸν καὶ ἀπαθῆ καὶ ἐν-
» τελεχῆ· καὶ τούτων ὁ μὲν ἐγκαλινδεῖται τῇ ἰλύϊ τῶν χαμαὶ κειμένων,
» καὶ περισπᾶται τῷ πλήθει καὶ τῷ κυκεῶνι τῶν ἀτόμων, τῶν παρόντων
» μόνον καὶ τῶν ἐπὶ μέρους ἀπολαύων, εἰς δὲ τὰ καθόλου καὶ νοερά
» τυφλώττων· ὁ δὲ εἰσάγει μὲν καὶ ἀποδέχεται διὰ τῶν αἰσθητηρίων,
» ὥσπερ διὰ θυρῶν, τὰ εἶδη τῶν ὄντων, ἀλλὰ τῶν ἐσχάτων διαφορῶν
» ἀπαλλάσσει καὶ τῶν ἐνύλων ἀπογυμνοῖ καὶ καθαρὰς καὶ εἰλικρινεῖς
» ἀπομάττει τὰς φύσεις, καὶ τῇ τούτων παραβολῇ μετὰ σπουδῆς ἐνασχο-
» λεῖται ἔνδον ὡς ἐν ἀκύμονι καὶ εὐδίῳ λιμένι μεθ' ἡσυχίας πολλῆς
» ἀθορύβως ἀναπαυόμενος.»

Πολύτιμος εἶναι ἑτέρα περικοπή, ἐλέγχουσα μάλιστα τὰς πλάνας
νεωτέρων φιλοσόφων καὶ φυσιοδιφῶν, οἵτινες, εἰς ἀνεπαρκῆ ἀρκούμενοι
ἐπαγωγῆν, καὶ ὑπὸ ἐξάλλου φιλοτιμίας καὶ ἀκαθέκτου φαντασίας παρα-
γόμενοι, κλονοῦσι τὰ θεμέλια πάσης τάξεως ἠθικῆς, ἀμνημονοῦσι δέ,
ὅτι, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰδίας ἐπιστήμης ἕκαστος μένοντες, θὰ ἀπέφρευ-
γον πλάνας ὀλεθρίας καὶ θὰ εὔρισκον πηγὴν ἀνεξάντλητον ἀνακαλύψεων
λυσιτελεστάτων. «Ἐκάστη ἐπιστήμη, λέγει, ἔχει τὰ αὐτῆς ὅρια. Ἡ δὲ
» τοῦ εἰδέναι καθ' ὑπερβολὴν ὄρεξις γέγονε τοῖς προπάτορσιν αἰτία ἀμαρ-
» τήματος. Καὶ ἀληθῶς, ὁ τὰ ὅριά τινος ἐπιστήμης ὑπεραλλόμενος πόθος
» τοῦ γνῶναι, καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἰδίων ἀρχῶν ἀπολειπόμενος, δι' εἰ-
» κασίαν καὶ ὑπερηφάνειαν πόρρω που πίπτων, ἀποπλανᾶται τοῦ ἀληθοῦς·
» ἐντὸς δὲ τῶν ὁρίων ἐκάστης ἐπιστήμης ἀκένωτός ἐστιν ὁ τοῦ εἰδέναι
» θησαυρός· καὶ εἰ ὁ ὀφθαλμὸς καὶ τὸ οὖς οὐ κορέννυται τῷ πλήθει,
» ἀλλ' αἰεὶ τῶν, ὧν ἤσθετο πλείω δύναται μεταλαβεῖν, πόσῳ μᾶλλον ὁ
» νοῦς τῇ δυνάμει ἐπὶ πολλῷ πλέον ἐκτεινόμενος.»

Ὅσον γλίσχρος φαίνεται ὁ συγγραφεὺς τῶν Φροντισμάτων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῇ θεωρητικῇ, τοσοῦτον δαψιλῆς ὑπάρχει ἐν τῇ πρακτικῇ, ἐξ ἧς δὴ ὠρμήθη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ τιμαλφοῦς πονήματος. Ὡς ὑπάρχει ἐπιστήμη τῶν ὄντων ἀπάντων, οὕτως ὑπάρχει καὶ ἐπιστήμη τοῦ βίου. Ταύτην δὲ τοῦ βίου τὴν ἐπιστήμην ὀρθῶς διαιροῦσιν οἱ κατὰ τὴν φιλοσοφίαν ἄριστοι εἰς τρία γένη, ποιῶντες τὴν διάκρισιν ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὑποκειμένου. Ὑπόκειται δὲ εἰς τὸν βίον πρῶτα μὲν ἡθός, εἶτα οἶκος, ἔπειτα πολίτευμα. Τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας λοιπὸν πρῶτα καὶ κυριώτατα μέρη εἶναι τὸ ἠθικόν, τὸ οικονομικόν, τὸ πολιτικόν. Ἐὰν μὴ ὑπάρχωσι καλῶς διατεθειμένα τὰ κατὰ τὸ ἡθός, οὐδὲ τὰ κατὰ τὸ πολίτευμα ἔξουσι καλῶς. Ὅσον ἂν τις ἰσχύη νὰ διακοσμήσῃ τὸ ἴδιον ἡθός, τοσοῦτω μέρω διατίθησιν ὑστερον καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ τὸ πολίτευμα. Ἐκλελυμένου καὶ ἀπεφθορότος τοῦ ἡθους, παρέπεται τοῦ τε οἴκου καὶ τῆς πολιτείας ἡ ἐξώλεια. « Πρῶτως ἄρα τὸ ἡθός, ὡς οἶόν τε κάλλιστα κατὰ τοὺς θεσμούς, οἱ σοφῶν παισὶν ἐτάχθησαν, εὐνομείσθω καὶ εἰς ἀρετὴν μεταρρυθμιζέσθω· εἶτα τὰ περὶ τὸν οἶκον εὐθετείσθω· καὶ τελευταῖον ἢ περὶ τὸ πολίτευμα διαγωγὴ καὶ διατριβὴ ἐπιμελῆς γενέσθω καὶ τοῖς τρισὶ τούτοις ὁ πᾶς βίος διοικείσθω.»

Τὴν αὐτὴν τριχοτομίαν ἀναπτύσσει καὶ τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει παραγγέλματα ἐν ταῖς πρὸς τοὺς υἱοὺς ἐπιστολαῖς ὁ τὴν φράσιν ἀνεξάντλητος Μαυροκορδάτος λέγων· « Ἐὰν μὴ ἀκριβῶς διαιτηθῶσι τὰ ἡθῆ κατὰ ρυθμὸν καὶ στάθμην, οὐδὲ τὰ κατ' οἶκον οἰκονομηθήσονται ἐρθῶς. Ὅπότεν πένηται ἀρετῶν ἢ ψυχῆ, οὐδὲ τῆς οἰκίας αὐξάνεται ὁ πλοῦτος ὁ ποικίλος καὶ πολυμερής. Ὅπότεν δὲ ἡ οἰκία ὑπάρχη τελορυβημένη καὶ συντεταραγμένη, οὐδεὶς οὐδέποτε πολιτεύεται καλῶς. Τὸ ἀνάπαλιν δέ, καλῶς μὲν τοῦ πολιτεύματος ἄρχει ὁ τὸν ἑαυτοῦ οἶκον ἄριστα διατιθέμενος· κάλλιστα δὲ τὸν ἴδιον οἶκον διακοσμεῖ ὁ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν χρηστοῖς διαυγάσας ἡθεσι καὶ πάσης αὐτὴν κακίας εὐτυχῶς ἀπαλλάξας.»

Ἄξια μελέτης εἶναι τὰ κεφάλαια περὶ ἀρετῆς. Ὁ Ἐξ ἀπορρήτων οὔτε τῆς εὐαγγελικῆς ρήτρας ἐπιλανθάνεται « τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής, » οὔτε τῆς τοῦ Ὀβιδίου « *video meliora proboque; deteriora sequor.* » Τηλικαύτην ὅμως αἰσθάνεται τὴν τοῦ ἰδίου χαρακτῆρος εὐστάθειαν, ὥστε, ὡς ἕτερος Σωκράτης, δογματίζει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἐπιστήμη, ἐπομένως μαθητὴ· ὁ λαβὼν δηλονότι πεποιθήσεται

ἀδιάσειστον περὶ τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῆς ἀρετῆς, καὶ ταύτην διὰ παντός ἔχων ὑπ' ὄψει, κατὰ φυσικὸν λόγον προτιμᾷ αὐτὴν ἀντὶ τῆς κακίας· διότι ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει «οὐκ ἔγνω τί ἐστὶν ἀρετὴ.» Πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς γνώμης αὐτοῦ ἐπίκουρον λαμβάνει τὸν καθεστῶτα τρόπον τῆς λέξεως. Ὁ ἀδιαλείπτως πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων τὴν εἶδησιν τῆς ἀρετῆς καὶ οἶονεὶ λύχνῳ τοῖς προσὶν αὐτοῦ ταύτῃ χρώμενος εἶναι ἐνάρετος. Ἐν ἄλλοις λόγοις ἡ λεγομένη συνείδησις τουτέστιν ἡ διαρκῆς συντήρησις τῆς γνώσεως καὶ διακρίσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἶναι κρητὶς ἐναρέτου βίου, βᾶσις καλοκάγαθίας, ὁδηγὸς καὶ σύμβουλος ἀγαθῆ καὶ διδάσκαλος καλῶν καὶ ἀγαθῶν, χαλινοῦσα μὲν τὸν κεκτημένον ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων, κεντοῦσα δὲ εἰς τὰ ὀρθῶς ἔχοντα. «Καθ' ὃν τρόπον ὁ ἀσυνείδητος εἶναι ἕτοιμος εἰς πᾶν βέβηλόν καὶ ἀδεῶς ἐγκαλινδεῖται τοῖς κακοῖς (πῶς γὰρ ἂν ἑαυτὸν φυλάξαι δυνήσαιο ὁ μὴ συνειδῶς τὸ λεγόμενον ἢ πραττόμενον, πότερον ἀγαθόν ἐστὶν ἢ φαῦλον,) οὕτως ὁ τὴν συνείδησιν ἔχων ἀεὶ ζῶσαν, νήφουσαν καὶ ἐπιστατοῦσαν, ἀπέχεται παντός κακοῦ, ὑποδέχεται δὲ μόνον τὰ ἀγαθὰ. Ὡς ἡ ἀρετὴ λοιπὸν εἶναι ἐπιστήμη καὶ φρόνησις, οὕτως ἡ κακία εἶναι ἀμαθία καὶ μωρία.»

Τὴν ἀρετὴν ὀρίζεται ὁ Μαυροκορδάτος «συμφωνίαν τῆς θελήσεως πρὸς τὸν νόμον τὸν ἠθικόν·» ἄλλους προσδιορισμοὺς «διαρκῆς λ. γ. ἀδιάλειπτος συμφωνία» κ. λ. ὑπολαμβάνει περιττούς, διότι, κατὰ τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον, καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀρετὴ ὀφείλει ἐπὶ τέλους νὰ καταστῇ ψυχῆς καὶ διανοίας ἕξις, ἤτοι προσεθισμὸς τῶν ὀρθῶς τελεῖσθαι ἐκ πυκνῆς ἀσκήσεως σημειωθέντων ἐνεργημάτων.» Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἀρετῆς ἔπεται, ὅτι ἡ μὲν θέλησις ὀφείλει νὰ συμφωνῇ τῇ φρονήσει, ἡ δὲ ψυχὴ, ἡ καρδία, ὁ θυμὸς ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται τῷ νῷ. Δι' ἀφελεστάτων καὶ λίαν ἐπαγωγῶν παραδειγμάτων ἀναμιμνήσκει ὁ συγγραφεὺς, ὅτι, ὡς ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου φύσει ὀρέγεται τοῦ εἰδέναι, οὕτως ἡ ψυχὴ αὐτοῦ φύσει ὀρέγεται τῆς εὐδαιμονίας ἤτοι τοῦ Ἀγαθοῦ. Ἀλλ' ἡ ψυχὴ, ἐνδεεστάτην ἔχουσα κατ' ἀρχὰς γνώσιν, ἀμοιροῦσα δὲ παντάπασί διδασκαλίας τε καὶ πείρας, ὑπολαμβάνει μεγάλα τὰ μικρὰ ἀγαθὰ, καὶ τούτων πρῶτον ἐφιεμένη, ἀποπλανᾶται τῆς εὐθείας ὁδοῦ. Τὴν ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἔλλογον καὶ ὀρθὴν τῆς θελήσεως ἀνάπτυξιν, ἐπιστημονικῶς ἀνέπτυξαν Δάντης καὶ Μαυροκορδάτος δι' ὁμοίας

εἰκόνας, σὺν ταύτῃ μόνον τῇ διαφορᾷ, ὅτι ὁ μὲν ἰταλὸς ποιητὴς λαλεῖ περὶ ψυχῆς ἅμα ἐξερχομένης τῶν χειρῶν τοῦ Πλάστου, ὁ δὲ Ἕλληνας φιλόσοφος ἀπεικάζει αὐτὴν νηπίῳ. Ἐν ἐνὶ τῶν καλλίστων τοῦ Καθαρηρίου χωρίων ὁ Δάντης λέγει «ὡς κόρη, ἣτις ἐν τῷ κλαίειν καὶ τῷ γελάειν νηπιάζει, ἐξέρχεται ἐκ τῶν χειρῶν Ἐκείνου, ὅστις μετὰ θυμηδίας ἐμβλέπει εἰς αὐτὴν, πρὶν ἢ λάβῃ ὑπαρξίν, ἢ ἀπλή καὶ ἀκακὸς ψυχῆ, οὐδὲν ἄλλο γινώσκουσα, ἢ ὅτι, προελθοῦσα ἐκ δημιουργοῦ εὐθύμου, ἀσμένῃ τρέπεται ἐπὶ πᾶν τὸ ψυχαγωγοῦν αὐτὴν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἤδεται ἐπὶ μικρῷ ἀγαθῷ· ἐνταῦθα δὲ πλανᾶται καὶ τρέχει κατόπιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τὴν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ ἔρωτος αὐτῆς ὁδηγὸς τις ἢ χαλινός.»¹⁾

Παραπλήσια τούτοις λέγει ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἐν ἄλλοις μὲν ἐξ κεφαλαίοις, ἰδίως δὲ ἐν τῷ ξά· «Ὁ μὲν θυμὸς καὶ ἡ καρδία ὡς ἀληθῶς εἶκε νηπίῳ, ὁ δὲ νοῦς ἀνδρὶ· καὶ γάρ, ὡςπερ τὸ νήπιον, ἀλόγως κινεῖται εἰς ὅ,τι ἂν ἐνθυμηθῆι, καὶ τούτου ἀπολελαυκὸς μὲν, ἤδεται καὶ μειδιᾷ, ἀποτετευχὸς δὲ κλαυθμηρίζεται καὶ ὀδύρεται καὶ ἀγανακτεῖ· ὁ δὲ ἀνὴρ λογισμῶ ζυγостаτεῖ τὰ πράγματα καὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ προσήκοντος ὀρέγεται, καὶ εἰς οὐδὲν ἀλόγως κινεῖται, ὃ μὴ καλὸν εἶη, καὶ ἐν ἐπιτυχίαις δὲ καὶ ἐν ἀτυχίαις μετριοφρονεῖ μηδὲν ποιῶν ἄγαν· οὕτως, ὁ μὲν θυμὸς τῶν πρὸς ἡδονὴν γλίχεται καὶ ταῖς ὀρέξεσιν ἐπάγεται· ὁ δὲ νοῦς λογισμῶ χρηταί, καὶ τῶν μὲν κακῶν ἀπέχεται, πρὸς δὲ τὰ καλὰ καὶ μόνα φέρεται. Καὶ δῆτα, ὡςπερ οἱ ἄνδρες τὰ νήπια κολάζουσι καὶ παιδεύουσιν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ κολακεύουσι, καὶ τῶν μὲν κακῶν ἀπείργουσιν αὐτὰ, εἰς δὲ τὰ δέοντα ἀνορθοῦσιν, οὕτως ὁ νοῦς ὀφείλει τὸν θυμὸν ὀρθῶς διαιτᾶν, καὶ τῶν μὲν φαύλων ἀνθέλκειν, εἰς

1) Esce di mano a Lui, che la vagheggia
Prima che sia, a guisa di fanciulla
Che piangendo e ridendo pargoleggia,
L' anima semplicetta, che sa nulla,
Salvo che, mossa da lieto fattore,
Volentier torna a ciò che la trastulla.
Di picciol bene in pria prende sapore,
Quivi s' inganna; e dietro ad esso corre,
Se guida e fren non torce il suo amore.

«δὲ τὰ λυσιτελῆ καὶ συμφέροντα μεταρρυθμίζειν, ἔσθ' ὅπου γαλινῶν
«αὐτόν, ἄλλοτε δὲ παρηγορῶν καὶ πολλάκις ἐπιρραπίζων καὶ δεσμώτην
«ἄγων εἰς ὅσα λυσιτελῆ καὶ συμφέροντα.»

Ἐκ πείρας δὲ γινώσκων, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἁμαρτημάτων καὶ αἰ
μέγιστα τῶν δυστυχιῶν συμβαίνουσι, διότι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὀπαδοὶ
οὐχὶ τῇ φρονήσει, ἀλλὰ τῇ θελήσει, ἀναφωνεῖ ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ «ὦ
«τῆς ἡμετέρας ἀτυχίας! οὐ τοῦ ἡμετέρου νοός, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου
«θελήματός ἐσμεν οἱ πλείους ἀνδράποδα. Καὶ τὴν μὲν τοῦ νοός ἐννοίαν
«παραιτησάμενοι, τῷ δὲ θελήματι διακονοῦντες, ἐκφρόνως φερόμεθα, καὶ
«τὰ πολλὰ κατὰ κρημνῶν ὠθούμενοι σχετλίως ἀπολλύμεθα, ὅπου γ' ἔδει
«πείθεσθαι τῇ φρονήσει καὶ ταύτῃ χρωμένους ὁδηγῶ πρὸς αὐτὴν ἀρ-
«μέσαι, καὶ εἰ δεῖ καὶ βιάσασθαι τὴν θέλησιν, πράττοντας οὐχ ὅσα
«βουλόμεθα, ἀλλ' ὅποσα προσήκει καὶ ὅποσα συμφέρει.»

Τερπνότατα καὶ διδακτικὰ λίαν εἶναι τὰ κεφάλαια, ἐν οἷς ὁ τῶν
Φροντισμάτων συγγραφεύς, οὐ μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἀνθρώπου
καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν τοῦ ἀνδρός τοῦ πολιτευομένου, πραγμα-
τεύεται τὰς κατὰ Πλάτωνα τέσσαρας κεφαλαιώδεις ἀρετάς, φρόνησιν,
σωφροσύνην, ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην. Ὡσαύτως σημει-
ώσεως ἄξιον εἶναι, ὅτι ὡς ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ, οὕτω καὶ ὁ Ἐξ
ἀπορρήτων ἐν τοῖς Φροντίσμασιν, ἐξετάζων ἐκάστης τὴν φύσιν, τοὺς
χαρακτῆρας καὶ τὰς ὠφελείας, ἀποφαίνεται κορωνίδα τῶν ἀρετῶν ὅτε
μὲν τὴν σωφροσύνην, ὅτε δὲ τὴν δικαιοσύνην, ἄλλοτε δὲ πάλιν, καὶ δὴ
συχνότατα τὴν φρόνησιν. Ταῦτα δὲ λέγων, οὐδὲν βεβαίως ἀπὸ τρόπου
λέγει, διότι ἡ μὲν ἀρετὴ καθόλου, ἅτε οὕσα συμφωνία τῆς θελήσεως
πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, εἶναι μία πάντοτε καὶ ἡ αὐτή, ἡ δὲ συνήθης
τῶν ἀρετῶν χορεία εἶναι ἀπλῆ ἀποκάλυψις καὶ μεθάρμοσις τῆς ψυχικῆς
ἕξεως πρὸς τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις συνῶδ' αὐτῷ νόμῳ τῷ ἠθικῷ.
Ἐντὶ ἐπιτομῆς τῶν πολλῶν τούτων κεφαλαίων σκοπιμωτέρα ἐκρίθη ἐν-
θάδε ἡ παράθεσις ἐνός μόνου, ὅπερ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος προέταξε τῆς
ἐμβριθεστᾶτης αὐτοῦ πραγματείας «πρόσωπον θέμενος τηλαυγές ἐν ἀρχῇ
τοῦ ἔργου,» κατὰ Πίνδαρον, καὶ ἐξ οὗ καὶ μόνου καταφαίνεται ἡ μεγα-
λόνοια καὶ ἡ πολυπειρία τοῦ πολιτικοῦ φιλοσόφου.

«Οἷά περ ἀρραγέσιν ἐρύμασιν ἡ φρόνησις ὀφείλει περιτειχίζε-
«σθαι ταῖς ἀδελφαῖς ἀρεταῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις, ὅποσαι παρομαρτοῦσιν

» αὐταῖς· ὥστε, ἐντὸς ἰδρυμένη, καὶ ὡς ἐξ ἀπόπτου περιβλέπουσα τὰ
» πέριξ, τοῖς μὲν ἀποκλείειν καὶ ἀνείργειν τὴν ἔφοδον, τοῖς δλεθρίοις,
» τοῖς δὲ συγχωρεῖν τὴν εἴσοδον, τοῖς ἐπωφελέσι καὶ προσφόροις. Πρῶται
» τοίνυν ἐπάλλξεις αὐτῆς εἰσι σωφροσύνη καὶ ἀνδρεία καὶ δι-
» καιοσύνη κατὰ τρίγωνον ἐνιζηκυῖαι· ὧν ἡ μὲν σωφροσύνη κατὰ
» πάντα τῶν μετρίων ἀντιπαιουμένη, πόρρω που γίνεσθαι παρασκευάζει
» τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὰς ἀκρότητας καὶ ἐν λογισμοῖς καὶ ἐν λόγοις καὶ
» ἐν ἔργοις αὐτοῖς σωφρονεῖν ἡμᾶς ἐκπαιδεύει, καὶ τοῖς παροῦσι μὲν
» ἀγαπᾶν, τῶν δ' ἄλλοτρίων ἀπέχεσθαι διδάσκει, καὶ ὡσπερὶ χαλινὸν
» ἐπιτιθεμένη τῷ ἐπιθυμητικῷ καὶ θυμοειδεῖ μορίῳ τῆς ψυχῆς τὰς ἐπὶ
» τὸ ἄμετρον καὶ ἀλλόκοτον ὄρμᾶς ἀναστέλλει, καὶ κολάζει τὸ φιλήδο-
» νον, καὶ τὰς ἀλόγους ἐφέσεις ἀποτέμνει. Ἡ δὲ ἀνδρεία τὸ τῆς ψυχῆς
» καρτερόν ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἀκαταγώνιστον ἀπεργάζεται, καὶ προπετείας
» μὲν καὶ αὐθαδείας καὶ ἰταμότητος τὰς ἐπιβολὰς ἀπωθεῖ, ἐν δὲ τῷ
» δέοντι μετὰ καρτερίας καὶ στερρότητος μένει, οὔτε καλοῦσα τῷ παρα-
» βόλῳ καὶ ἀποτόμῳ τοὺς κινδύνους, οὔτε μὴν ἐπισοῦσι χαυνουμένη καὶ
» ἐνδιδούσα μετ' αἰσχύνης, ἀλλ' ἀκλινῆς ἐστηκυῖα καὶ διατελοῦσα μετὰ
» ῥώμης εὐσθενῶς καὶ γενναίως, οὔτε τοῖς εὐτυχήμασιν ἐπαιρομένη,
» οὔτε τοῖς δυσπραγήμασι καθαιρουμένη, ἀλλὰ τὴν ὁμοίαν καὶ τὴν αὐτὴν
» τηροῦσα τάξιν αἰεὶ, καὶ ἑκατέρῃ τῇ τύχῃ προσπαλαίουσα καὶ ἀήττητος
» διαγιγνομένη. Ἡ δὲ δικαιοσύνη, ἐν πᾶσι στοχαζομένη τοῦ ἀνήκοντος,
» καὶ σώζουσα τὸ ἐν δίκῃ καὶ μέτρῳ καὶ ρυθμῷ πάντα διασταθμωμένη,
» ὥστε μήτ' ἄλλον τινὰ βλάπτεσθαι καὶ ζημιοῦσθαι παραχωροῦσα, μήτε
» τοὺς οἰκείους ἀφιεῖσα λυμαίνεσθαι καὶ λωβᾶσθαι, ἐν ἀκριβεῖ τινι δια-
» νομῇ τῶν ὀφειλομένων ἐκάστῳ ταλαντεύεται. Καὶ τοιούτοις ἄρ' οὖν
» ἐρύμασιν ἢ φρόνησις ἀσφαλιζομένη, τοῦ κακοῦ τὸ καλόν, τοῦ ψευδοῦς
» τὸ ἀληθές, τοῦ ἀλυσιτελοῦς τὰ ἐπωφελῆ ἀποκρίνει καὶ διαιρεῖ· καὶ
» τῶν μὲν ἀπέχεται, τῶν δὲ ἀπρίξ ἀντέχεται· καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς
» ὀρθῶς πῆξασα καὶ στηρίζασα, τὰ εἰς κατόρθωσιν ἐπιτήδεια μέσα προ-
» χείρως εὐρίσκει· καὶ γίνεται τῶν κατὰ θυμὸν ἐγκρατῆς, τῶν ἐγγει-
» ρημάτων ἐπίβολος, καὶ τῶν προτεθέντων ἀσφαλῶς ἐφικνουμένη, εὐδαί-
» μονα καθίστησι τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ ζηλωτὸν καὶ μακάριον· ὅτι
» δηλαδὴ οὔτε ταῖς ὀρέξεσιν ἐκθλίβεται, οὔτε κάμπτεται πόνῳ καὶ μόχθῳ,
» οὔτε παθήμασι τραυματίζεται, οὔτε πταίσμασιν ἐπιρραπίζεται, οὔτε ταῖς

«ἀπὸ τύχης περιπετείαις ἐκνικᾶται, οὔτε ἀδικήμασιν ἐγκαλινδεῖται καὶ
«περιστρέφεται, ἀλλὰ ταῖς ἀκτίσι τῶν ἀρετῶν ἀπανταχόθεν αὐγάζεται,
«καὶ μεγάλῳ κλέει φαιδρύνεται, πρὸς δὲ καὶ τῷ λοιπῷ τῶν ἀρετῶν
«γορῷ δορυφορούμενος πᾶσιν ἀγαθοῖς περιρρεῖται.»

Διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τῶν τεσσάρων κεφαλαιωδῶν ἀρετῶν ἀλλη-
λουχίαν καλεῖ ὁ Ἐξ ἀπορρήτων τὸν ἐνάρετον ἄνδρα ἔσθ' ὅπου μὲν
«φρόνιμον, φρενήρη, νουνεχῆ,» ἀλλαχοῦ «σώφρονα,» ἀλ-
λαχοῦ «δίκαιον,» ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἀνδρεῖον, καθ' ὅσον αὐτὴ
ἡ ἀρετὴ, ἢ παρ' Ὀμήρῳ σωματικὴν ἐμφαίνουσα ρώμην, ἐλήφθη κατό-
πιν εἰς δῆλωσιν τῆς ἀνδρείας, μεθ' ἧς ἡ φυγὴ ἀνθίσταται τοῖς πειρα-
σμοῖς. Περιγράφει δὲ τὴν ψυχικὴν ἀνδρείαν ἐν τῷ «περὶ στενοχωρουμένης
καρδίας» κεφαλαίῳ διὰ τῆς ἐξῆς εἰκόνας· «Ὡςπερ ὁ στόμαχος ὁ εὐ-
«σθενὴς καὶ εὖρωστος ῥᾶον πέπτει τὰ ἐδέσματα, καί, εἰ πλειόνων ἐμ-
«φορηθεῖ, δυσπεψίας οὐδὲν σημεῖον ἐκφαίνει, οὔτε ἐξερεύγεται, οὔτε
«ἐξεμεῖ τὰ βρώματα, ἀλλὰ πέψας αὐτὰ διαδίδωσι τῷ σώματι χυμοὺς
«ἀγαθοὺς, οὕτως ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος οὐδαμῶς ὀγκοῦται τοῖς ἀπὸ
«τύχης ἀγαθοῖς, οὐδὲ στενοχωρουμένην ἔχει ψυχὴν, τουτέστι δεκτι-
«κὴν ὀλίγων καλῶν, ἀλλὰ τὰ μετὰ τύχης ἀγαθῆς ἢ φαύλης
«ἐπιόντα φαιδρὰ ἢ χαλεπὰ ἐνδὸν ἐπίσχει στεγανῶς, καὶ ταῦτα διαπέπτων
«οὐκ ἀπερεύγεται, ἀλλὰ φέρει μεγαλοψύχως καὶ οὐδὲν φιλοφυχίας ἢ
«μικροφυχίας σημεῖον παρέχει, οὔτε διὰ σώματος, οὔτε ἐν τοῖς ὄμμασιν,
«οὔτε ἐν τῷ προσώπῳ, οὔτε μὴν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν τῆς τύχης μεθύων
«σφραδάζει καὶ σφριγᾷ καὶ γαυροῦται, οὔτε καρηβαρῶν ληρεῖ καὶ μεγα-
«λορρημονεῖ, οὔτε τινὰ προπηλακίζει, οὔτε ἐπαίρεται, οὔτε ἀεροβατεῖ,
«ἀλλὰ τάναντία ποιεῖ τοῖς ἀσθενέσι καὶ διὰ στενοχωρίαν ψυχῆς ἀμηχα-
«νοῦσι πρὸς καρτερίαν καὶ ἀνοχήν. Οἱ δὲ μικρόψυχοι, ἅτε τὸν στόμαχον
«ἔχοντες ἄρρωστον, ὀλίγοις τισὶ τοῖς ἀπὸ τύχης ἀγαθοῖς ναυτιῶσι καὶ
«καρηβαροῦσι καὶ διακινδυνεύουσιν ἐν ὀλίγῳ τῷ ὕδατι ναυαγῆσαι, καὶ
«ὥςπερ αἱ μικραὶ νῆες, ὑπ' ὀλίγου τινὸς ἀνέμου δυσπλοία χρησάμεναι,
«ἐκφοροῦσι τὰ φορτία, καὶ καθάπερ τὰ ἀσθενῆ στόμαχον ἔχοντα σώ-
«ματα εἰς ἀτροφίαν ὀλισθαίνει, οὕτως οἱ ἄθλιοι εἰς ἀτροφίαν ὀλισθαί-
«νουσι, τὰ μετὰ χεῖρας καλὰ σχετλίως ἀποβεβληκότες, καὶ πενία
«τρυχοῦνται.»

Ὅποιον δὲ τὸν ἐνάρετον ἄνδρα, τοιοῦτον ἐπιθυμεῖ νὰ βλέπῃ καὶ τὸν ἐνάρετον πολιτικόν. Πρὸς πάντας μὲν ὀφείλει οὗτος νὰ ἀφομοιοῖ ἑαυτόν, ἵνα πάντας, εἰ δυνατόν, προσεταιρίσῃται· οὐδέποτε ὁμῶς πρέπει νὰ ἐκτρέπῃται, οὐδὲ νὰ ἀποπηδᾷ τοῦ ἰδίου καὶ εὐρύθμου ἤθους, ἀλλὰ διὰ παντός νὰ ἀντέχῃται ἐνὸς εἰρμοῦ καὶ τρόπου. «Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ θαυμαστὴ συζυγία τῶν ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ διαθέσεων, Πρωτῆα μὲν γενέσθαι πολυειδῆ καὶ πολύμορφον, ἀπλοῦν τε καὶ τὸν αὐτὸν ἀεὶ καὶ τὴν αὐτὴν σώζοντα μορφήν τοῦ ἤθους, μήτε συμφοραῖς μαραινομένην, μήτε εὐπραγίαισι οἰδαίνουσαν, μηδὲ γαυρουμένην, καὶ παροῦσαν διὰ παντός αὐτῷ ἀπαράλλακτον καὶ τοῖς πᾶσι δὲ πάντα γενομένην.»

Ὅσον ἀκριβολογεῖται ὁ Ἐξ ἀπορρήτων περὶ ἀρετῶν, τοσοῦτον λεπτομερῶς πραγματεύεται καὶ τὰς κακίας. Πολυειδεῖς καὶ πολυώνυμοι πανταχόθεν ἐπιπίπτουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον αἱ κακίαι καὶ συνοικοῦσιν αὐτῷ, πολλάκις δὲ φέρουσιν αὐτὸν καὶ ἄγουσιν, ἐὰν μὴ ἐγκαίρως ἀντιτάξῃται αὐταῖς νήφουσα καὶ προαισθανομένη ἡ φρόνησις. Αἱ μὲν ἐγκαταφύονται ἀπὸ τῆς πατρίδος, διότι εἰς πᾶν ἔθνος ἐμφωλεύουσιν ἕνια πάθη καὶ κακά· αἱ δὲ ἐγκατασπείρονται ἀπὸ τῶν γεννησάντων, αἵτινες καὶ τοσοῦτω μᾶλλον βλάπτουσιν, ὅσω μᾶλλον οἱ παῖδες τιμῶσι τοὺς γονεῖς, ἐνασμενίζοντες καὶ εἰς τὰ ἐλαττώματα ἐκείνων· αἱ δὲ πηγάζουσιν ἐκ τῆς ἡλικίας, διότι καὶ αἱ ἡλικίαι ἔχουσι προσημμένα τινὰ μεινεκτήματα καὶ ἐπισφαλεῖς ὁρμάς· αἱ δὲ ἀπὸ καθηγητῶν, διότι καὶ παρὰ τούτων πολλάκις ἐκδιδασκόμεθα οὐ μόνον ἀρετὰς καὶ ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ κακίας· αἱ δὲ ἀπὸ τῶν συνήθων καὶ τῶν φίλων, διότι αἱ αἰσχυραὶ ὁμιλίαι φθείρουσιν ἡθὴ χρηστά· αἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας κράσεως, διότι καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἡθὴ παρομαρτοῦσιν ὡς πλεῖστον εἰς τὰς κράσεις· αἱ δὲ ἀπὸ τῶν ὑπουργημάτων, εἰς ἃ ἀσχολούμεθα, διότι καὶ τούτοις ἐνιζάνουσι πολλαὶ κακίαι· ὑπάρχουσι τελευταῖον καὶ τέχνας, αἵτινες ἀπεργάζονται πονηροὺς καὶ ἀβελτέρους, πολλάκις δὲ καὶ ἀλιτρίους τοὺς μετιόντας. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ὑπὸ τοσοῦτων καὶ τηλικούτων πολιορκεῖται ἡ ἡμετέρα ψυχὴ κακῶν, ὁπόσης δεόμεθα προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας, ὅπως δυνηθῶμεν ἢ νὰ ἀπελάσωμεν ἢ νὰ κατευνάσωμεν ἢ νὰ συγκαλύψωμεν τὰ κακά! Ἄλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο εἶναι τὸ πάντων δυσχερέστατον, καθ' ὅσον ἀρεταὶ καὶ κακίαι ἐνίοτε γειτνιαζουσιν ἀλλήλαις, πολλάκις δὲ, καὶ ὅμοροι οὔσαι, συμφύρονται καὶ λαμβάνουσιν

έτέρα τῆς έτέρας τὴν μορφήν· τότε δὲ καὶ ἡμεῖς αὐτοί, εἴτε ἀγάπη, εἴτε μίσει κινούμενοι, ὑποκοριζόμεθα αὐτὰς καὶ συσκιάζομεν τὰς μὲν ἀρετὰς τῷ ὀνόματι τῆς κακίας, τὰς δὲ κακίας τῷ ὀνόματι τῆς ἀρετῆς. Ἀκριβοῦς ἐπομένως δεῖται τις γνώσεως ὥστε τηρῶν ἀπαρασαλεύτους, νὰ μὴ συγγέη τοὺς ὅρους ἐκάστης ἀρετῆς ἢ κακίας. Ἡ κακία εἶναι ἀφροσύνη καὶ θρύπτεται ταῖς ἀκρότησιν· ἡ ἀρετὴ τὸναντίον εἶναι φρόνησις, ἐνοικεῖ ἐν τῷ μέσῳ καὶ χαίρει ταῖς μετριότησιν. «Πᾶσα κακία παραφροσύνης
» ἐστὶ κῆμα καὶ θρέμμα· ὡσπερ γὰρ ἡ φρόνησις τοῦ μέσου πέφυκε καὶ
» τοῦ μετρίου στοχαστικὴ, οὕτως ἡ ἀφροσύνη ἀστόχαστός ἐστι τοῦ μέ-
» τρου καὶ ἀνεπίβολος, καὶ ἐπισφαλεῖσα τοῦ μετρίου εἰς ὑπερβολὰς ἐξάλ-
» λεται, αἱ δὲ ὑπερβολαὶ κακίαι εἰσὶ, καθάπερ αἱ μετριότητες ἀρεταὶ
» καλοῦνται. Πρὸς δέ, πάσης κακίας ἐπιβλαβοῦς οὔσης καὶ τὰ πολλὰ
» φθοροποιῦ, οὐ δυνατόν ἔστι τὴν φρόνησιν λύμην προσίεσθαι καὶ φθο-
» ράν, ἀλλὰ τοὺς ἀφρονάς, ἀξυνέτως ἔχοντας, πρὸς μὲν τὰ ἐπωφελῆ
» ὑπτιάζειν καὶ ραθυμεῖν, πρὸς δὲ τὰ ἐπιζήμια καὶ φθινώδη ἐξ ἀπροσε-
» ξίας καὶ ἀπερισκέπτως ὀλισθαίνειν. Ἔτι δὲ τὰ κακὰ πολλὴν προξενου-
» σιν ἀκοσμίαν καὶ ἀβελτηρίαν· τοῦ κόσμου δὲ πάντως ἐστὶν ἐν-
» τρεγῆς καὶ εὖνους καὶ ἐνεργὸς ἡ σύνεσις. Ἐπὶ δὲ τούτοις, ἐλλείψεως
» οὔσης τῆς κακίας, πῶς ἡ φρόνησις ταύτην ἂν ἀπεργάζοιτο, ἢ τῆς
» τελειότητος ὀρεγομένη διὰ παντός; Καὶ λοιπὸν ἅμα τῇ μητρὶ παρα-
» φροσύνη τὸ φαῦλον καὶ βέβηλον αὐτῆς γέννημα ἢ κακία πόρρω φευ-
» γέτω· ἡμῖν δὲ σύνοικος ἔστω καὶ σύνναος ἢ καλοκάγαθία καὶ ἡ ἐξῆς
» πηγάζουσα φρόνησις.»

Εἰς τὴν ἀθέτησιν τοῦ ἠθικοῦ τούτου παραγγέλματος ἀποδίδει ὁ συγγραφεὺς τῶν Φροντισμάτων τὰ αἷτια τῆς ἀνθρώπους τε καὶ πόλεις λυμαينوμένης ἐλεινότητος. Μυριάκις ἀνεσκάφη ἡ τῆς διανοίας ἀκρόπο-
λις, ἀνάριθμοι δὲ πολιτεῖαι κατελύθησαν, διότι καὶ οἱ ἄνθρωποι καθ' ἕκα-
στον καὶ οἱ πολιτευόμενοι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τὰς ἀκρότητας καὶ τὰς
ὑπερβολὰς, εἴτε τῆς μεσότητος ἀστόχαστοι, εἴτε ὑπὸ τῶν παθῶν ἀνα-
σπασθέντες, εἴτε καὶ ἀφελκυσθέντες ἀπὸ τῆς φανεραῆς καὶ ἀριδῆλου ὠφε-
λείας τῶν ἄκρων, ἅτινα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπάρχουσι προφανέστατα, ἐν
ᾧ, κατὰ κακὴν τῆς ἀνθρωπότητος μοῖραν, τὸ μέτριον λανθάνει πολλοὺς
καὶ φεύγει τὴν αἴσθησιν τῶν μὴ μετ' ἐπιμονῆς σκεπτομένων, ἀλλὰ δια-
τρεχόντων τὰ πράγματα ἐξ ἐπιπολῆς. Οἱ ἐπιλαμβανόμενοι ἔργου τινός

καὶ εἰλικρινῶς προθυμούμενοι νὰ πράξωσι τι ἐγεφρόνως καὶ πρὸς ὠφέλειαν ἑαυτῶν τε καὶ τῆς πόλεως, ὀφείλουσι πρῶτιστα καὶ μάλιστα, ἐν ᾧ κατὰ τὸ ἔργον ὠθοῦνται εἰς τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων, νὰ ἀναμνησθῶσιν ἀμέσως τὸ κατ' ἀκρότητα ἀντίθετον· νὰ ἀναλογίσωνται ἔπειτα τὴν λύμην τῶν ὑπερβολῶν· νὰ ἀναχωρήσωσιν ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων· νὰ βάλωσιν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν τὸ μέτριον καὶ ἀδιάφορον, καὶ ἐν τούτῳ μόνῳ νὰ διαμένωσιν· διότι ἀπὸ μὲν τοῦ ἀσφαλοῦς μετρίου δύνανται νὰ προσπελάσωσιν εἰς ὁποῦτον ἂν βουληθῶσι τῶν ἄκρων· ἀπὸ δὲ τῶν ἐπισφαλῶν ἄκρων, μετὰ τὴν ἐγγείρησιν, δυσχερές, καὶ πολλάκις ἀδύνατον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ σωτήριον μέσον. Ἔχει δὲ καὶ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα ἢ ἐν τῷ μετρίῳ μέλλησις, ὅτι οὔτε κατάφωρος γίνεται, οὔτε συνδέεται τῇ ἀνάγκῃ τῶν ὑπερβολῶν, ἀλλ' ἔχει ἀπολύτους ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας. «Καὶ δὴ καὶ τὰς ἐν τοῖς ἄκροις βλάβας διαδιδράσκων ἔχει τις τὰς «ὠφελείας ἑκατέρωθεν ἀρύσασθαι.»

Λαμπραὶ εἶναι αἱ τῆς ψυχικῆς ὑγείας παραβολαὶ πρὸς τὴν σωματικὴν. Ὑγιῆς καλεῖται ἡ ψυχὴ, ὁπότεν ἐν αὐτῇ ἐμβασιλεύῃ ἡ ἐναρμόνιος τῶν πλατωνικῶν ἀρετῶν χορεία, τῆς φρονήσεως χοροστατούσης. Σώματος μὲν ἀρετὴν καλοῦσιν οἱ παῖδες ἰατρῶν τὴν ὑγείαν· ψυχῆς δὲ ὑγείαν καλοῦσιν οἱ παῖδες σοφῶν τὴν ἀρετὴν. Καθ' ὃν τρόπον τὰ σώματα ἀπολαύουσιν ὑγείας, ἐφ' ὅσον σώζεται ἡ ἰδιοσυγκρασία ἐκάστου· οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ἡ ἀρετὴ ἔγκειται, ὡς ἐν μεσοτοίχῳ, ἐν τῇ κράσει καὶ τῇ μετριότητι. Καὶ ἐν τῷ σώματι καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἐπανθεῖ ἰσορροπία τις καὶ εἰρήνη, ὁπότεν τὰ ἐναντία συναφθῶσι διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς κράσεως καὶ τηρήσωσιν ἀτρέμας τὴν διαλλαγὴν. Ἐν μὲν τοῖς σώμασιν ἐπανθεῖ τότε ἡ εἰρήνη τῶν πρώτων ποιότητων, τῆς θερμότητος καὶ τῆς ψυχρότητος, τῆς ὑγρότητος καὶ τῆς ξηρότητος, διότι πᾶσαι αὗται, ἀποβεβλημένων ἤδη τῶν ὑπερβολῶν, παύονται πάσης ταραχῆς καὶ μάχης καὶ σπένδουσιν ἀλλήλαις. Κατὰ ταῦτά δὴ ἐπανθεῖ καὶ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡ εἰρήνη τῶν ἐκ διαμέτρου τοῦ μέσου παρεκτετραμμένων ἐναντίων, ἤτοι τῶν κακιῶν, ὁπότεν κολασθῶσιν αἱ ἀκρότητες καὶ καταστῶσιν ἐν ἡσυχίᾳ. Τότε μόνις καὶ ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐν τῷ σώματι ἐναποτίκτονται αἱ ἄλλαι ἀγαθαὶ ποιότητες· τότε ἐπιγίνεται κάλλος· τότε ἀποτελοῦνται μετ' ἀκριβείας αἱ προσήκουσαι ἐνέργειαι· τότε παρομαρτεῖ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἔργων τῶν ἀγαθῶν. Τούναντίον, ὡσπερ ἐν σώματι,

παρασπονδούσης τινός τῶν ποιότητων, παραχρήμα θόρυβος αναρρήγνυται πολὺς, νόσοι δὲ ποικίλαι προσερχόμεναι ταραττοῦσι τὴν ἁρμονίαν, μεταβάλλουσιν εἰς ὀδύνην τὴν ἀπὸ τῆς γαλήνης ἡδονῆν, ἐνίοτε δὲ ἐπάγουσι καὶ θάνατον, οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ, ἐπικρατήσαντός τινος τῶν ἐναντίων καὶ μεταπεσόντος εἰς ἀκρότητα, αἴρεται μὲν ἐκ τοῦ μέσου συγχρόνως ἡ ὑγεία, φοιτῶσι δὲ τὸ λοιπὸν νόσοι, λῦπαι, ζημίαι, τὰ πολλὰ δὲ καὶ ὀλεθρος. «Σώζει μέντοιγε σώματος ἀρετὴν καὶ ψυχῆς ὑγείαν ἡ ἀκριβῆς δίαίτια. Ὅποια δὲ τινὰ σφίσι προσήκει, ἐπιστήμη καὶ πείρα» καλῶς διδάσκουσιν.»

Ἄλλο αἴτιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐλλεινότητος εἶναι, κατὰ τὸν Μαυροκορδάτον, ἢ ἐκ φαντασίας ἐξάλλου καὶ νενοθευμένης πηγάζουσα εἰδωλολατρεία. Εἰ καὶ ἀπηλάθη ἢ περὶ τὰ εἰδῶλα μαγγανεία, εἰ καὶ ἐπαύθη ἢ τῶν μύθων τερθρεία, οἱ ἄνθρωποι ὅμως, φρεναπατηθέντες, λατρεύουσι καὶ νῦν ἄλλος ἄλλῳ εἰδώλῳ καὶ ἀγάλματι, τοῦτο τάξαντες ἐν τῇ ἐσωτάτῃ ἔδρᾳ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, καὶ ἀσυνέτως αὐτὸ σέβουσι καὶ προτιμῶσι τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ, οὐχὶ βεβαίως διὰ τῆς τοῦ στόματος ὁμολογίας, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων. Ὁ μὲν, παραδοὺς τὰς φρένας τῷ Πλούτῳ, μοχθεῖ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀγρυπνεῖ, ἀνέχεται ἀσιτίαν, πράττει δεινά, πάσχει οὐ ραθύμως, ἀναισχύντως δὲ τῷ εἰδώλῳ τοῦ πλοῦτου δουλεύων μυρία χρεῖται τούτου μόνου ἕνεκα βδελυρία καὶ μοχθηρία καὶ καταθύει αὐτῷ πᾶν ὅ,τι ἡδὺ καὶ τερπνόν. Ἄλλος δὲ τις, καταθείς ἐν τῇ ψυχῇ τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἄξιωματος, ὑποκλίνει σχετλίως τὸν αὐχένα, ἀρνεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ φίλους, συγγενεῖς, ὑπάρχοντα, ἀλήθειαν, τρυχούμενος, ψευδόμενος καὶ ἰδρῶτι περιρρέόμενος. Ἄλλοι πάλιν, ἄραντες ἐφ' ὑψηλοῦ ἐντὸς τῆς ψυχῆς τὸ τοῦ Ἔρωτος εἰδῶλον, ἐξίστανται τῶν φρενῶν, μαίνονται, κορυβαντιῶσι, καὶ τὰς μὲν ἡμέρας παραπέμπουσι διὰ πολλοῦ μόχθου καὶ λογισμῶν ἀτόπων, τὰς δὲ νύκτας ἐπαγρυπνοῦσι, καὶ πρὸς μὲν τὰ ἄλλα ἔχουσιν ἀναισθητῶς, ζῶσι δὲ ὅλη ψυχῇ καὶ διανοίᾳ διακονοῦντες τῷ ἐπεράστῳ. Τούτων δὲ καὶ τῶν παραπλησίων ἀγαλματοποιῶς εἶναι ἢ ἐπισφαλῆς φαντασία, ἢ πρὸς σαθρά τινὰ καὶ ἔκτοπα ἰνδάλματα ἀνεπαισθητῶς ὀμιλοῦσα καὶ κατὰ μικρὸν ὑπὸ τούτων μανίαις βακχευομένη, λησμονοῦσα πᾶν εὐπρεπές, περιπλεκομένη δὲ καὶ προστηχομένη ἀναποσπᾶστως μόνῳ τῷ εἰσοικισθέντι εἰδώλῳ. Τοιαύτην φαντασίαν, παρελάυνουσιν τοὺς ἀνθρώπους τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ δέοντος, ἐρείλει ἕκαστος νὰ τηρῇ ἀμιγῆ καὶ ἀνόθευτον, ἐπιστηρίζων

αὐτὴν διὰ δογμάτων ἀραρότων καὶ βεβαίων εἰς τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν,⁹
τὸ λυσιτελές καὶ τὸ ἐνδοξον, καὶ προτιθέμενος ἀντ' ἐκείνης τὴν εἰκόνα
τῆς ἀρετῆς. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται ἄριστα διὰ τῆς ἀκροάσεως καὶ ἀνα-
γνώσεως τῶν κοσμοῦντων τὰ ἦθη ἱερῶν καὶ σοφῶν λόγων καὶ διὰ τῆς
ἐγκαίρου ἀπὸ τῶν παθῶν ἀπαλλαγῆς· διότι «τῷ μέτρῳ τῆς ἀπαθείας
» ἕκαστος ἐν τῇ τάξει τῶν ἀνθρώπων προβιβάζεται, καὶ τοσοῦτον ἄλλος
» ἄλλου ὑπερανέστηκεν, ὅσον ἄρχει τῶν ἰδίων παθῶν.»

Λαλῶν περὶ ἀληθοῦς εὐδαιμονίας ὁ Μαυροκορδάτος ἐλέγχει τοὺς
ὑπολαμβάνοντας πρώτην ἐν ἀνθρώποις εὐκληρίαν τὴν ρώμην καὶ τὸ
κάλλος τοῦ σώματος, ἢ τὴν σοφίαν, ἢ τὸ ἄρχειν τῶν ἄλλων ἢ τὸν
πλοῦτον καὶ τὸ πλῆθος τῶν κειμηλίων· « Ἄλλ' ἐγώ, ἐπιλέγει, ἐν τούτοις
» ἅπασιν τοῖς εἰρημένοις πολλοὺς εἶδον ἀθλίους· ἀθλιότητι δὲ συνοικεῖν
» εὐδαιμονίαν ἀδύνατον. Καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνιχνεύσας, ἔγνω ὡς ἀλη-
» θῶς εὐτυχεῖς τοὺς στέργοντας τοῖς παροῦσι καὶ κατὰ θυμὸν ἡσυχά-
» ζοντας· τοὺς δὲ μὴ ἀγαπῶντας τοῖς ὑπάρχουσιν ἀτυχεῖς εὔρον. Ἰδρυται
» τοίνυν ἡ εὐδαιμονία πρώτως καὶ κυρίως ἐν τῇ στέρξει τῆς καρ-
» δίας· καὶ ταύτην εἴ τις σχοίη, κἂν μὴ βρύη πλούτῳ, κἂν μὴ ἐξου-
» σία σοβῆ, κἂν μὴ γνώσεως ἐπ' ἄκρον ἦκη, κἂν μὴ τῷ σώματι ἀβρύ-
» νηται, εὐτυχεῖ ὁμως καὶ ζηλωτός ἐστι καὶ μακάριος· καὶ καθάπερ ἡ
» τῶν παρόντων αὐτάρχεια καὶ εὐαρέσκεια ὄντως ἐστὶν εὐτυχία, οὕτως
» ἡ ἀπαρέσκεια τῶν παρόντων δυστυχία τυγχάνει καὶ ὀδύνης αἰτία.»

Ἐν ἄλλοις κεφαλαίοις πολὺς ἔγκειται ὁ Μαυροκορδάτος φιλοσοφῶν
καὶ λέγων, ὅτι ἐπισφαλῆς λίαν εἶναι ἡ διηνεκῆς εὐτυχία, ἣν καὶ παρα-
βάλλει πρὸς τὰ σώματα τὰ ἀθλητικά. Ἐὰν λίαν ὑγιεινὰ σώματα, ἐπειδὴ
δὲν τρύχονται ὑπὸ νοσημάτων, ἀλλ' ἐρρωμένως βιοῦσι, γίνονται ράθυμα
περὶ τὴν δίαιταν, οὐδεμίαν τῆς ὑγείας ποιοῦνται πρόνοιαν, συζῶσι δὲ
ἀκρατεῖα, ἕως οὗ ἐπισκῆπτει αὐτοῖς, ἀφυλακτοτέροις οὔσι, νόσημα ὡς
ἐπὶ τὸ πολὺ θανάσιμον. Ἄπ' ἐναντίας δὲ τὰ νοσηλευόμενα σώματα, ἐπι-
μελοῦνται μᾶλλον τῆς ὑγείας καὶ ραδίως ἀναρραΐζουσιν ἐκ τῶν νοση-
μάτων, ἅτινα συμβαίνουσι τούτοις πυκνὰ μὲν, οὐχὶ δὲ σφοδρά. Κατὰ τὸν
αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ εἰς ἀνθρώπους καὶ εἰς πολιτεύματα ἢ συνεχῆς εὐ-
τυχία ἐμποιεῖ ραστώνην περὶ τὰ δέοντα, ἢ περ ἀκολουθεῖ ὑπερηφάνεια,
ἀλαζονεία καὶ ἀμνημοσύνη Θεοῦ· διὰ τοῦτο δὲ ἐκδαιτῶνται μέθαις καὶ
τρυφαῖς καὶ ἐκλύονται εἰς ἀκολασίας· ἀλλ' ἀπροσδοκῆτως ἐπισκῆπτουσι

τὰ κακὰ, ἀπεργαζόμενα ἀθλιωτάτους τοὺς πάντων εὐτυχεστάτους, οἵτινες οὐχὶ ραδίαν ἔχουσι τὴν ἀνάκλησιν. Ὅσάκις ἔμως ἀναμίγνυνται τοῖς εὐπραγίμασι τὰ δυστυχήματα, διάγουσι βίον σωφρονέστερον, σέβονται τὰ θεῖα ἐπιμελέστερον καὶ τοῖς προσήκουσιν ἐντυγχάνουσι προσηνέστερον. Ὅσοι λοιπὸν φαίνονται εἰς ἄκρον εὐτυχεῖς, μέλλουσι δὲ μετ' οὐ πολὺ νὰ πάθωσι πτώσιν βαρεῖαν, οὐδ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις αὐταῖς πρέπει νὰ καλῶνται εὐτυχεῖς. Μᾶλλον δὲ εὐδαιμονοῦσιν οἱ χρώμενοι μετρία τύχῃ, οἱ μὴ μέλλοντες νὰ πέσωσι τὸ παράπαν ἢ οἱ πίπτοντες οὐ βαρέως.

Σπουδαιότατα τελευταῖον εἶναι καὶ τὰ κεφάλαια περὶ ποικιλίας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ τῆς ἐκ τῶν ἐπηρειῶν καὶ θλίψεων ὠφελείας. Τὸ ἐν τοῖς πολιτεύμασι σύστημα, λέγει, ἀμιλλᾶται πολλάκις πρὸς τὰ στοιχεῖα· ὡςπερ δὲ ἐξ ἐκείνων διὰ τῆς ταραχῆς, τῶν θορύβων, τῆς διηνεκοῦς ἐν αὐτοῖς ἐναντιώσεως καὶ μάχης καὶ τῆς ἀμφιρόπου νίκης τῶν μικτῶν ἢ ποικιλία μετὰ πολλοῦ κάλλους δημιουργεῖται, οὕτω κατὰ τὸν βίον ἐκ τῆς ἀλληλουχίας τῶν δεινῶν καὶ τερπνῶν καὶ ἐκ τῆς ἀενάου σειρᾶς τῶν ἀλληλενδέτων ἀνιαρῶν καὶ φαιδρῶν συστοιχειοῦται ἢ τῶν πολιτῶν διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀπολαύσεως ἀνωμαλία καὶ ἢ ἐναλλάξ ἐν αὐτοῖς λύπης καὶ γαρᾶς κοινωνία. Ἡ ἀρετὴ παραβάλλεται πρὸς τὸν χρυσόν· καθάπερ δὲ ὁ χρυσὸς πυρὶ βατανίζεται καὶ καθαίρεται, οὕτω διὰ τῶν ἀντιπιπτόντων χαλεπῶν διαυγάζεται ἢ ἀρετὴ, ἀρ' ἧς γίνεται ὁ βίος τοῖς ἀνθρώποις λαμπρός. Καὶ δὴ καὶ τὰ εὖσμα, τρηκόμενα ἢ καιόμενα, εὐωδέστερα γίνεται. Τοιαύτη δὲ τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου ἀνωμαλία καὶ ποικιλία παρέχει οὐκ ὀλίγην ὠφέλειαν, οὐδὲ σμικρὰν ἡδονήν· διότι ἐν μὲν τοῖς εὐτυχήμασιν ἀνορθοῦται τὸ ταπεινόν καὶ τὸ μαλακόν ἐπιρρώννυται, ἐν δὲ ταῖς ἐπηρειαῖς τὸ λίαν ἐπηρμένον κολάζεται, καὶ γίνεται σωφροσύνη σύγκρατος ἢ ἰταμότης. Ἐπειτα δὲ παρακείμεναι ταῖς δυσκληρίαις αἱ εὐποτμίαι φαιδρότεραι φαίνονται, καθάπερ ἐν ταῖς χρυσοῦφῆσιν ἐσθῆσι τῇ μελανίᾳ τοῦ στήμονος τὸ χρυσοῦν ἀποστίλβει!

Καὶ τοιαῦτα μὲν ἐν γένει τὰ φροντίσματα, ὧν αἱ ἀρχαὶ πολυτρόπως ἀναπτύσσονται ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς. Οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἐποιήσατο ὁ τούτων ἐκδότης, δυσχυρισάμενος, ὅτι ὁ Διὶ μῆτιν ἀτάλαντος Μαυροκορδάτος, ὁ ὑποδείξας τὴν ὁδόν, τὴν ἀγούσαν εἰς τὴν ἐπίγειον καὶ τὴν ἐπουράνιον εὐδαιμονίαν «ἀπεδείχθη ὑπό τε τῆς φύσεως

«καὶ τῆς φιλοπονίας ἀγαλμα χαρίτων, φύσεως, μᾶλλον δὲ πνεύματος
«φιλοτέχνημα· ἀνέφηνε λόγῳ καὶ ἔργῳ ἑαυτὸν ἀρχέτυπον παντός ἀγα-
«θοῦ καὶ ἐκμαγεῖον ἀψευδὲς τοῦ Θεοῦ κάλλους, φυλάσσων ἀλήθειαν εἰς
«τὸν αἰῶνα καὶ ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς, διὰ μὲν
«τοῦ φαινομένου διαλάμπων ταῖς ψυχικαῖς χάρισιν, αἷς ὁ τέλειος χα-
«ρακτηρίζεται ἄνθρωπος, ὁ δὲ φαινόμενος ἄξιος ἦν τοῦ ἀφα-
«νοῦς οἰκητήριον.»

Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, τὸ ἀγλαΐσμα τοῦτο τῶν ἐπὶ τῆς
πικρᾶς τοῦ ἔθνους δουλείας ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων λογίων
καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἀπεδείχθη καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἐπι-
στολογραφίᾳ οὐχ ἥττον μέγας, ἢ ἐν τῇ παιδαγωγικῇ. Ἄνθρωπος μυρεψός,
τὰ εὐωδέστατα καὶ τερπνότατα τῶν ἀρωμάτων ἑαυτῷ συμπεριφέρων, δὲν
ἰσχύει τοσοῦτον νὰ μεστῶσῃ εὐωδίας τὸν ἀέρα, ὅσον δύναται ὁ παντοίσις
ἀρετῶν καὶ σοφίας ἀνθεσι σεμνυνόμενος καὶ λόγων καλλίστων ιδέαις
ὠραϊζόμενος Μαυροκορδάτος νὰ κατευωδιάζῃ τῶν ἀναγνωστῶν τὰς ψυχὰς
καὶ νὰ διεγείρῃ εἰς θαυμασμὸν καὶ ἔπαινον ἑαυτοῦ τοὺς ἐντυγχάνοντας.
Οἵανδ' ἂν τῶν πρὸς τοὺς κληρικοὺς ἐπιστολῶν διεξέλθῃ ὁ ἀναγνώ-
στης ἀδύνατον νὰ μὴ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ Ἐξ ἀπορρήτων ὑπῆρξεν ἀληθῶς
πάμμουσον ἱεραῖς παιδείας ἐνδιαίτημα, σεμνὴ καὶ πολύτιμος θεολογίας
κιβωτός, στόμα ὀρθοδοξίας τρανόφθογγον, ἀκαταπόνητος καὶ ἀνυπόστατος
τῆς Ἐκκλησίας ὑπέρμαχος καὶ θερμὸς συνήγορος τῶν δικαιωμάτων αὐ-
τῆς, διώκτης δὲ ἀμείλικτος τῶν νεωτεριζόντων καὶ ὅπως οὖν εἰς αὐτὴν
ἀσεβούντων. Καὶ οὗτος μὲν, φύσει ἔχων ταπεινουμένην διάθεσιν, ἐξου-
δένιζεν ἑαυτὸν καὶ τὰς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ ὑπηρεσίας λέγων «οὐκ
«ἔστι γὰρ ἐν οὐδὲν οὐδ' ἐπέραστον ἐφ' ἕτω μέγα φρονοίην· εἰ δὲ καὶ
«τινος πλεονεκτήματος ἐς ἐπιπολὴν ἀφικόμην, καὶ τοῦτ' ἐπαγλύει πολὺ
«τι τὸ ἀτελὲς καὶ ἀκόσμητον, καὶ κύκλῳ πιέζεται καὶ στενοῦται μυρίοις
«ἐλαττώμασιν.» Οἱ σύγχρονοι τούναντίον καὶ οἱ μετ' αὐτόν, ἀναλογιζό-
μενοι τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ὀρθοδόξων πράγματα, ἀνωμολόγησαν ὅτι
«περιόντος μὲν τοῦ αἰοδίου ἀνδρός, εἰρήνης βαθείας καὶ ἀμφιλαροῦς
«ἦν ἐπαπολαύοντα καὶ κατὰ τοὺς Θεοῦς θεσμοὺς καλῶς καὶ ἀταράχως